

ДОБРИЦА ЋОСИЋ – КЊИЖЕВНИК И ПОЛИТИЧАР

Зоран Аврамовић, *Добрица Ћосић између њолиџике и књижевности*, Завод за уџбенике, Београд 2019

Зоран Аврамовић, *Добрица Ћосић и њолиџика*, Православна реч, Нови Сад 2021

Године 2021. навршило се сто година од рођења Добрице Ћосића, једног од најзначајнијих српских писаца, интелектуалца и политичара друге половине двадесетог века. Расправе о уметничким вредностима његове књижевности, као и о његовој политичкој и друштвеној ангажованости трају и данас. Управо тај однос књижевног стваралаштва и политике јесте предмет студија Зорана Аврамовића: *Добрица Ћосић између њолиџике и књижевности* (Завод за уџбенике, Београд 2019) и *Добрица Ћосић и њолиџика* (Православна реч, Нови Сад 2021). Зоран Аврамовић је до сада објавио више од тридесет монографија које се баве проблемима културе, политике и књижевности, тако да се може говорити о његовом значајном доприносу етаблирању социологије културе, посебно социологије српске књижевности. Такође, важно је нагласити и да су ово прве, свеобухватне студије које се баве односом књижевног стваралаштва и политичког ангажмана једног од најзначајнијих српских писаца Добрице Ћосића. Оно што их одликује је дубина и ширина епистемолошко-методолошког захвата, затим чињеница да су истраживања уобзирала сложени детерминизам друштвених, историјских и културних чинилаца, али, пре свега, објективно сагледавање укупне Ћосићеве делатности.

У студији *Добрица Ћосић између њолиџике и књижевности* методом интензивне интерпретације анализирају се Ћосићеве књижевни и некњижевни текстови. Аврамовић истиче да у том односу постоје две могућности: прва, да писац својим политичким идејама нарушава унутрашњу логику свог књижевног дела и друга, да писац јасно одваја своје књижевно стваралаштво од својих политичких идеја. Проверавајући ове две могућности, Аврамовић анализира личност Добрице Ћосића, друштвене и политичке услове у којима је стварао, Ћосићева схватања културе и уметности, затим анализира некњижевне текстове, али и његове романе. Осим биографских података о Ћосићу, Аврамовић нас упознаје и са детаљима из приватног живота писца, као и са његовим карактерним особинама. Тако Аврамовић тврди да је Ћосић, пре свега, био храбар, поштен, истинољубив и правдољубив човек и да су те особине битно определиле његово политичко деловање (борба за слободно и демократско друштво, борба за српске националне интересе, борба за слободу мисли и изражавања). Анализирајући књижевне и некњижевне Ћосићеве текстове, кроз неколико елемената (језик и стил, значења, слика

света, доживљај) Аврамовић нам открива сложени свет стваралаштва и политичког мишљења нашег писца. Тако долази до закључка да је Ћосић успео да сачува аутономију књижевног стварања од свог политичког деловања. Својим некњижевним текстовима и политичким деловањем, Ћосић није нарушио вредности унутрашње логике књижевног текста. Дакле, Аврамовић закључује да су по свим елементима структуре књижевни и некњижевни текстови потпуно одвојени, као и да писац користи нека ванкњижевна значења у својим романима, али то не нарушава уметничку вредност романа, а по нашем мишљењу, у извесним ситуацијама му доприноси. Такође, Ћосић је у току живота мењао своје политичке ставове, али те промене немају никакве везе са његовом књижевношћу. Модернистичка поезика је константна, наглашава Аврамовић. Књижевно дело је естетски аутономна творевина и његова вредност се не може умањити због ванкњижевних чинилаца (политичких уверења самог писца), али то такође не обавезује читаоца да у руке узме роман писца са којим се идеолошки не слаже. Као и књижевник тако и читалац има политичка уверења и може свој политички поглед да укључи и на производе духовне културе. С тога Аврамовић закључује да се може говорити о једном Ћосићу у књижевности и о другом у политици.

О том другом Ћосићу у политици говори друга студија *Добрица Ћосић и њолићка*. Начин, облици и промене Ћосићевог политичког мишљења о личностима, процесима и догађајима југословенске државе и обновљене српске државе од 1945. до 2014. године, основни је истраживачки циљ аутора. Политичка и идеолошка мисао Добрице Ћосића развија се током његовог живота од 1939. до 2014. године. Аврамовић тврди да је она део историјско-политичких околности, друштвених услова и политичког система, институција, ситуација, политичких (опозиционих) група. Истовремено, она је у високом степену индивидуализована, самосвојна, аутентична. Аутор је класификује на неколико периода: прва је од 1945. до 1968. године (комунистичка мисао, неупитна југословенска државност); друга од 1968. до 1980 (борба за слободно мишљење; југословенска држава и развој српске националне мисли); трећа од 1980. до 1990 (социјалистичка и демократска мисао; колебање око југословенске државе); четврта од 1990. до 2000. и потом до краја живота (демократски и национални заокрет; нова државотворна мисао). Ћосићева политичка мисао креће се у токовима конзервативне, демократске (либералне) и социјалистичке идеје. Аврамовић показује да је Ћосић увек наглашавао вредности слободе, правде и истине, али их је тумачио на различите начине у зависности од политичког времена. Социјалистичке идеје, схваћене као друштвена правда и значајност општих интереса биле су преовлађујуће у политичком веку српског књижевника. Са општом плурализацијом друштва морао је да прихвати и „транзицију”, односно повратак капиталистичког друштва. Ћосић није користио тај појам, али

јесте грађанско друштво (облик капиталистичког друштва) које у центар друштва ставља грађанина, а не колективитете (класа, нација, верске заједнице). Однос према цркви и традицији део је његове конзервативне свести.

Ћосићева политичка и друштвена мисао усидрена је у критици постојеће идејнополитичке и друштвене стварности. Он припада „критичарима свега постојећег“; стално је незадовољан постојећим. За остварење праведног друштва, потребно је испунити три услова: 1) смањити разлике у друштвеном богатству, 2) установити државу са усклађеним националним интересима, 3) изабрати власт која ће се темељити на правним и демократским овлашћењима, а не на личној вољи. Држава као општа воља или опште добро мора бити способна да решава све сукобе на путевима остваривања идеала слободе, једнакости и праведности. Будући да нема сталног права на власт, да свака власт тражи поверење и да се држи под законитим условима, очигледно је да се с променом представника и вршилаца власти мења и одговор на питање о вредностима-идеалима слободе, једнакости и правичности. Како онда повезати идеале слободе, једнакости и праведности са идеолошким разликама? Да ли је уопште могућно приближити се овим вредностима ако су оне у идеолошкој супротности? По Аврамовићу могу у конкретно-историјском политичком тумачењу, а у складу са страначким идеологијама.

Ћосић није био социолог, ни политиколог. Није имао систематско знање о друштву и политици. Своја знања је обликовао искуством, колективним деловањем, читањем одговарајућих књига. Своје разумевајуће и објашњавајуће знање комбинује с вредновањем, сећањем, уверењем, очекивањем („историја“). Он има свест о својствима и карактеристикама разноликих догађаја и личности. Али његово знање је више доживљајно него узрочно, функционално. Појмови које користи имају променљива значења, али чињенице не кривотвори. Вредносни судови су доминантнији од чињеничких. Преовлађују описни и нормативни (идеал) судови. Лична перспектива сазнања (емотивно-рационално) меша се са објективном анализом. Ћосић се ослања на интуитивна, опажајна сазнања, али и на опште појмове у сазнавању свог друштва и државе. У њима се мешају тачне и погрешне тврдње и закључци, бистрина и оштроумност с противречностима.

Аутор је, као и у ранијим монографијама које су се бавиле истраживањем односа политике и књижевности у делима Милоша Црњанског, пружио свеобухватну анализу кључног проблема у социологији књижевности: односа друштвеног, политичког са књижевним, уметничким вредностима. Сазнајни резултати овог истраживања су значајни за разумевање и објашњење не само Ћосићевог политичког мишљења и његовог књижевног дела већ и савремених проблема политичког мишљења о југословенском наслеђу у српском националном оквиру. Посебна

вредност ових студија огледа се у томе што истраживања прелазе границе дисциплина и тиме су сазнајно релевантне како за социологију културе тако и за историју, политикологију, теорију књижевности.

Бисерка КОШАРАЦ

МИЛАН КАШАНИН: ПОХОД НА СВЕТ

Милан Кашанин, *Дневник*, приредила Зорица Хацић, Матица српска, Нови Сад 2021

„У вашару од промена које су обузеле свет,
драго је човеку видети нешто трајно и стабилно.”
(Кашанин 2021: 87)

Милан Кашанин је у историји српске културе оставио и више него обиман и вредан траг који добија своју пуну вредност онда када се узму у обзир све области у којима је тај траг остављен. Његова широка културна делатност обухватала је различите улоге које су у међусобном садејству задужиле нашу културу на незаборав. Због свега што је за собом оставио као успешан рад, Кашанин је завредео да се стручна јавност обавезе на чување те вредности и да се указујући на то, истовремено према томе односи са пуним поштовањем.

Након објављеног петокњижја преписке име историчара уметности, књижевника, критичара заслужено добија научну пажњу каква је, чини нам се, пре извесног времена била тек у повоју, а сада почиње да се остварује онако како заслужује – са великим залагањем и амбицијом појединаца. У том смислу, обе наведене особине навеле би неизоставно на име Зорице Хацић која је уједно приређивач поменутог петокњижја *Писма, сусрећии, ѿрајови I–III* објављеног 2020. године у издању Матице српске. Својом изузетном обимношћу, књиге су видљиви резултат настојања да се поменута научна пажња оствари у најбољем светлу, да се осветли његов лик, приватни, подједнако колико и онај јавни, да би се у сагледавању његове личности задобила што већа целовитост.

На трагу истог и на срећу, наставило се на раду поводом изучавања Милана Кашанина. Поред већ споменутог приређеног издања преписке и научних студија у којима је Кашанин присутан кроз своја дела, а које је изнедрила посвећеност Зорице Хацић, и његов *Дневник* проистекао је из рада на истом пољу, као његов продужетак. Тај захтеван и труда жељан подухват могао је, и јесте учинио само онај ко је искрен у љубави према писцу и одан поштовању његовог дела. Зато и јасно постаје да је и *Дневник*,